

Иван АНТОНОВСКИ
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје¹
i.antonovski@gmail.com

ПОТРАГАТА ПО ФОРМАЛНОТО СОВРШЕНСТВО ВО ПОЕЗИЈАТА НА АЦО ШОПОВ ПРЕКУ ИСЧИТУВАЊАТА НА СТРАНСКИТЕ МАКЕДОНИСТИ

(Од искуствата од Третата зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје)

„Тежнеам кон еден вид формално совршенство и сакам тоа формално совршенство да има и внатрешно содржинско оправдување.“² Оваа мисла со која Ацо Шопов во 1965 година ја објаснува својата поетика е една од оние со кои започна работата на групата на напредното рамниште на Третата зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (МСМЈЛК при УКИМ), која се одржа од 23 до 28 јануари 2023 година, во чест на великиот поет – прва активност од програмата „2023, Година во чест на Ацо Шопов“. Се чини дека и не можеше да се избере посоодветна мисла од Шопов за почеток на работата на групата од 12 странски македонисти од 8 држави³, која во целост беше посветена на неговата поетска реч. Затоа што преку платформата „Лирскиот дом на Ацо Шопов“, со корпус од творештвото преку кој се опфаќаат сите творечки фази, лекторската настава се претвори во нова, заедничка потрага по тоа формално совршенство во поезијата на Шопов и по неговото внатрешно содржинско оправдување. И тоа и преку заедничко интерпретирање / анализирање на поезијата, кое доведе до нови интерпретативни рамништа, и преку книжевниот превод, кој всушност е и *ново раѓање на зборот*, особено кога станува збор за комплексна поетика, каква што е онаа на Шопов.

Таа нова потрага започна со песната „Езеро на животот“ од аманетната поетска книга „Дрво на ридот“ (1980), објавена само две години пред неговото упокојување. Затоа што преку оваа песна која реферира на севкупното претходно негово творештво, со филозофско-интимна исповедност за сите, повеќе и помалку познати случувања од неговиот животен пат (дури и најинтимните), кои се одразиле во неговата поезија, може да се реконструира и неговата творечко-интимна (авто)биографија за „бегство низ небиднината“. Но и затоа што до тој миг, неговото „Езеро на животот“ не беше *разбранувано* преку книжевниот превод, а сега, веќе има преводи на четири јазици, кои се и објавени во зборникот „Шопов на 11 јазици“ (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 2023)⁴, кој произлезе од Школата. Уште при анализата на оваа песна, преку дискусиите со странските македонисти се отвори прашањето кое беше присутно постојано во текот на Школата: *Дали и колку во поезијата на Шопов има*

¹ Авторот беше лектор на напредното рамниште на Третата зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (МСМЈЛК при УКИМ), во 2023 година.

² Цитирано според: www.acosopov.com. Од разговор со Ацо Шопов воден од Предраг Протиќ, првично објавен во белградското списание *Дуга*, бр. 1008, 25.03.1965, стр. 16-17. Превод од српскохрватски: Јасмина Шопова.

³ Во групата беа семинаристите: Валентина Седефчева (Бугарија), Зофија Дембовска (Полска), Анастасија Мосинец (Руска Федерација) Намита Субиото, Маја Ковач, Соња Цекова Стојаноска (Словенија), Данијела Костадиновиќ, Александра Стошиќ, Биљана Петковиќ (Србија), Анамарија Цинеге-Панзова (Унгарија), Ивица Баковиќ (Хрватска) и Кристина Дуфкова (Чешка Република).

⁴ Зборникот е достапен и во е-формат, на веб-страницата на УКИМ, на следната врска: https://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/Zbornik_Ssopov_na_11_jazici.pdf

дисциплинација меѓу авторот и лирскиот субјект? Односно, и дали може да говориме за авторско и лирско Јас како две одделни книжевни категорији или за едно единствено ѝоејско Јас кое се остварува во ѝеснајта на Шопов. Затоа што со отвореноста на изразот во „Езеро на животот“, како и во целата книга „Дрво на ридот“, Шопов и упатува на тоа дека при интерпретирањето на неговата поезија, на едно интерпретативно рамниште може да се препознае и само едно единствено поетско Јас. Како што беше констатирано: можеме да се дистанцираме од она кое поетот го кажува или од она што го знаеме за него НАДВОР ОД ПЕСНАТА за да не влијае на интерпретацијата и на рецепцијата за лирскиот субјект, но не можеме да се дистанцираме од она што поетот го кажува ВО ПЕСНАТА.

А Шопов, во конкретната песна за своето „бегство низ небиднината“ во кое „не забележав кога израснав и како станав маж“ (за)пишува и: „бегав од себеси за да ги скршам вилиците на детството недетство / чии остри заби и диви ветришта и денес ријат и / беснеат низ моите гори и полјани, / додека не се најдов сам со црниот свет / и најсетне не сватив дека мојата судба не е само моја / туку и судба на сиот мој народ.“ Оттука и констатацијата со странските македонисти дека на друго интерпретативно рамниште, и севкупната поетика на Шопов може да се толкува / интерпретира како *бегство од себеси и од дејствот недейство – остварено преку небиднината*. И тоа *бегство – истрага по смислата и суштината на нештата*. Впрочем, и самиот Шопов вели дека според него, поетот „трага по она што го нема, што не постои во природниот ред на нештата, откривајќи ја нивната длабока и трајна смисла“ и дека „смислата на поетската определба и поетското постоење ја гледа во откривањето на оние внатрешни суштини“⁵.

На тоа интерпретативно рамниште, лирскиот субјект може да е и *ѝојсвесен*, и *свесен* и едно лице, и *ѝојиснајто Јас* на *авторскојто Јас*, при што песната има статус и на авторско *прибежиште*. Понатаму, во текот на Школата, се забележа дека на едно од интерпретативните рамништа, на ова укажува и песната „Песната и годините“ во која лирскиот субјект вели: „Ти си во моето непостоење, / јас во заговорот на твоите соништа“. Впрочем, и оваа песна директно упатува на поистоветувањето на лирскиот субјект со (дел) од авторското Јас. Но, во дискусијата со странските македонисти се воспостави и синтеза со можноста токму *ѝеснајта-прибежиште* да е и лирскиот објект во многу песни на Шопов во кои при првичниот прочит, лирскиот објект не е јасно дефиниран, има некаков *хибриден идентитет* или можност за повеќе интерпретации како на пр. во песната „Ако ти недоставува светлина“. Ама и синтеза со песните во кои песната синонимно се врзува и со топосот, како на пример во песната „Те спомнам ли“ во која има поистоветување на татковината и песната. Оттука и прашањето: *Каде сè е ѝеснајта над ѝесниште во ѝоезијата на Шопов?*

Во исто време беше изнесена и согледбата дека на друго интерпретативно рамниште, поетиката на Шопов може да се толкува и како *бегство од себеси во кое лирскојто Јас се судира / соочува со авторскојто Јас*, при што тогаш, песната има статус и на *ѝројор на судир и соочување со себеси*, односно со своето интимно Јас. И една од основните идеи на Шопов беше дека „песната не е само свест за егзистенцијата, таа е свест за себеси, и поради тоа и се потврдува и остварува во непрекинат судир и со стварноста и со себеси.“⁶ Но, кон оваа идеја се надоврзува и идејата произлезена од Зимската школа, дека песната се остварува и во непрекинатиот судир-соочување на *авторскојто Јас со лирскојто Јас* како негово *формално ѝро, но суштински - ѝрвенствено Јас*. Притоа и директно се постави прашањето-теза: *Дали ѝокму од ѝој судир-соочување, во кој се разоткрива суштината и смислата на нештата произлегува внатрешното содржинско оправдување на формалното совршенство во ѝоезијата на Ацо Шопов?* И тоа формално совршенство кое се темели пред сè на естетското искуство,

⁵ Според: www.acosopov.com. „Ацо Шопов: Песма је свест о непрекидно мењањој стварности“. Миодраг Друговац: „Разговор са Ацом Шоповом“, Књижевне новине, 15.08.1970, стр. 12

⁶ Ibid.

Оттука и согледбата со групата дека во исчитувањето на поезијата на Шопов, на ист поетски текст треба да се пристапи и со прочит во кој целосно ќе се занемари авторската биографија (творечка и приватна), и со прочит во кој авторската биографија ќе има статус на *инијерџекси* или *хијерџекси* во поетовата свест. Затоа што и со првиот, и со вториот прочит може да се дојде до различни интерпретативни рамништа и анализи, при што некои би биле изоставени ако се задржиме само кон едниот или другиот пристап. Но и согледбата дека како и воопшто во значајните творечки опуси, секој поетски текст на Шопов треба да се исчита и како одделна, независна творечка целина и во контекст на севкупниот негов опус.

Но, анализите со групата покажаа дека ако се имаат предвид согледбите за релацијата меѓу авторското и лирското Јас во поезијата на Шопов, но и ако она што го има во неговите поетски молитви и самата негова „Небиднина“, како и сето она што го има во поетската книга „Гледач во пепелта“ (1970) се исчитува / интерпретира во контекст на севкупното негово творештво, секоја творечка фаза на Шопов може да се вреднува и интерпретира (и) како нова форма на поетски интимизам на едно исто поетско Јас. Дури и дека не мора да се инсистира на терминот „творечка фаза“, туку на премин во „нова форма“ на интимното, И притоа, под „нова форма“ подразбираме промени во дискурсот, вклучително и во сегменти на стилот, симболите итн. Но длабоко интимната димензија на она што е искажано и/или она по што се трага преку стихот, останува константа на севкупното творештво на Шопов, при што токму *небиднината* е стожерна во таа интимна димензија. Анализирани по Школата, согледбите до кои се дојде во анализите со странските македонисти, многу повеќе кореспондираат и со авторската перцепција на Шопов, отколку некои претходни критички осврнувања. Затоа што осврнувајќи се на својата „Небиднина“ и воопшто на тој преод кон нова форма на интимното во неговата поезија, тој ќе истакне: „Сè што се случува надвор од нас, што на некаков начин го привлечно нашето внимание, (во оваа поезија – заб. наша) дадено е како најинтимно чувство.“⁷

⁷⁷ Цитирано според: www.acosopov.com. Scenario TV emisije „Panorama“, 16.01.1962, prilog RTV Skopje.

најсоодветниот одговор е спрегата меѓу општочовечкото/универзалното и индивидуалното (и обратно), беа заедничките анализи на низа песни. Првично предвидениот корпус, во текот на Школата значајно се зголеми, заради интересот за поезијата на Шопов што кај семинаристите се јави во текот на Школата.

А тој интерес се насочи и кон една досега воопшто необработена тема: *Шојов и интермедијалноста – поезијата на Шојов како инспирација за другите уметности, особено ликовната уметност (вклучително и карикаатурата) и музиката*. Како резултат на поттикот од долгите разговори во кои внимание се посвети на компаративната анализа на неколку песни од Шопов („Раѓање на зборот“, „Трета молитва на моето тело“, „Дрво на ридот“ итн.) и она што го има во уметничките слики создадени како резултат на инспирација од нив, веќе се изготвува и одделен научен труд, од странски македонист учесник на Школата. Но овојпат, барем би го споделиле заедничкиот заклучок од Школата: во ниту една друга словенска култура нема поети од XX век, чиешто поетско творештво претставувало и претставува толкава инспирација за уметнички израз во другите уметности колку што има(ло) во македонската (се мисли на поезијата на Ацо Шопов, но претходно и за поезијата на Блаже Конески⁸, а потем и на поезијата на Анте Поповски).

Во потрагата по формалното совршенство во поезијата на Шопов, на Школата се поставија уште низа тези, се изнесоа уште многу согледби и се отворија уште мноштво прашања. Како што ќе истакне една од учесничките на Школата, проф. д-р Данијела Костадиновиќ од Србија: „Движејќи се од нашата до небиднината на Ацо Шопов, стигнавме до небиднината на историјата на човештвото и на историјата на уметноста.“⁹ Токму тие *небиднини* се во јадрото на формалното совршенство на поезијата на Шопов.

Но сите тие тези, согледби и прашања остваруваат свој одраз и во преводите кои произлегоа од Третата зимска школа, на која уште еднаш се потврди дека кога станува збор за големи и комплексни автори како Шопов, за успешниот превод, неопходно е да му претходи книжевна анализа. И притоа се сподели и ставот на Едуар Моник дека: „Препеана од македонски на јазиците со пораспространета употреба, неговата поезија, според правилата на неизбежното *traduttore – traditore*, секако губи дел од својата вродена убавина. Но сепак, препевот им овозможува како на другите поети, така и на читателите, да допловат до островот Шопов и да откријат една осаменост населена со безброј присутности кои говорат и пророчуваат. Да ја откријат и онаа отвореност на духот без која секој човек, заедница, јазик, култура или народ што се затвора во себе, што се изолира, би згаснал, би се жалосал, би исчезнал...“¹⁰

Со часови се разговараше за можните решенија при преводот на некои песни на Шопов, при што особено се забележа неговата вештост во користењето на решенија кои се остварливи во македонскиот јазик, а искуството покажува дека не е лесно да се пренесат во целост во друг јазик. Но се анализираа и постојни преводи на осум јазици (јазиците на учесниците на Школата), при што како резултат на книжевните анализи кои се остварија на Школата се забележаа и примери каде е можно / потребно коригирање на преводот со нов превод.

Како што ќе истакне една од учесничките на Школата, д-р Зофија Дембовска од Полска: „Веројатно никогаш порано не се случило една група од 12-13 луѓе да се среќава по неколку часа дневно, заеднички да ја анализира поезијата на Ацо Шопов.“¹¹ Но, еве,

⁸ За Конески види и: Мојсова-Чепишевска, Весна. 2022. „Необичната обичност на великиот Конески“. *Везилка – македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Достапно на: https://www.ukim.edu.mk/msmjlk/uchebnici/VEZILKA_Vesna_Mojsova_Cepisevska_final.pdf

⁹ Цитирано според: Виртуелна книга на впечатоци од Третата зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ. Достапно на: <https://www.facebook.com/msmjlk/posts/pfbid02sHM34mv7vCGsHxA327TsGKzVf52qXLo3REAo4iaM9em34JazTqFhiRdMJswaYe5il>

¹⁰ Цитирано според: www.acosopov.com. Искажувања на Едуар Моник за Ацо Шопов.

¹¹ Цитирано според: <https://www.youtube.com/watch?v=PTznesPDsus&t=289s>

се случи, во организација на МСМЈЛК при УКИМ. „На Зимската школа се покажа дека „...за да се дојде до соодветно толкување на една песна, до она толкување коешто е вработено, контекстуализирано во нашите временски рамки, најдобар пат е дијалог и колективно читање. Колективно читавме и толкувавме еден опус во кој постојано се бара токму Песна, а таа, песна во, зад и над песните на Шопов, постојано се менува со годините, и ќе се менува. А ние успеавме да допреме до некои аспекти на тоа пеење на Шопов и го дадовме својот придонес кон онаа игра што ја ткае везилката во домородскиот ритам на там-тамите од Жоал до Штип.“¹² – ќе истакне учесникот на Школата, проф. д-р Ивица Баковиќ од Хрватска. Четворица универзитетски професори по литература, од кои тројца се занимаваат и со книжевен превод, четворица лингвисти од кои еден е универзитетски професор и четворица книжевни преведувачи од различни земји, не само што анализираа и преведуваа, туку во текот на Школата, едноставно, живеаа со поезијата на Шопов. Ама и по Школата. Затоа што секојдневната комуникација и взаемна поветеност меѓу нас продолжи, при што на неколку универзитетски центри на кои се изучува македонистиката се спроведуваат и истражувања за присуство на творештвото на Шопов во нивните културни средини во текот на XX век и се доаѓа до нови сознанија и материјали, се подготвуваат и нови научни трудови за поезијата на Шопов од странски македонисти, а веќе се присутни размисли и за нови избори од неговата поезија во превод на други јазици...

Но, она што се чини е прво видливо од заедничката посветеност, а на кое се работеше и во периодот по Школата, со заедничка желба странската македонистика да даде влог во натамошната афирмација на делото на Шопов во меѓународни рамки е повеќејазичното издание, зборникот „Шопов на 11 јазици“, во кој повеќето од песните (над 50) за првпат се појавија во превод на јазиците на кои сега се преведени. Но за да се стигне до овој зборник, покрај учесниците на Школата, придонесоа и други странски македонисти, родени говорители на други јазици, кои се вклучија со свои нови преводи, по завршување на Школата¹³. Денес, ова издание, со преводите и одразот што во нив се остварува од новите интерпретативни рамништа до кои со странските македонисти се дојде во текот на Третата зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ, во себе се чини го содржи формалното совршенство во поезијата на Шопов и неговото внатрешно содржинско оправдување.

И ова издание и сето друго што како поттик и инспирација од Школата, странските македонисти го остваруваат и ќе го остварат со/за творештвото на Ацо Шопов ја потврдува неговата мисла на која се потсетивме и во текот на Школата, а соодветно е да се потсетиме и овојпат: „Во поезијата нема високо и средно развиени земји и земји во развој. Таа е или не е тоа.“¹⁴ Поезијата на Шопов Е ТОА!

¹² *ibid.*

¹³ Со свои преводи се вклучија и: Сотирис Минас (Грција), Хабип Бардакџи (Турција) и Гаел Лекок (Франција).

¹⁴ Цитирано според: <https://www.acosopov.com/читалница/цитати-од-шопов?lang=mk>